

PERUSTEET MARKKINOITA VASTAAN

Robin Hahnel

PARECON FINLAND

PERUSTEET MARKKINOITA VASTAAN

Robin Hahnel

ISBN 978-952-67649-1-7

PARECON FINLAND

Parecon Finland ry on demokraattiseen ja ekologisesti kestäväään talouteen paneutunut, puoluepoliittisesti sitoutumaton, suomalainen osallisuustalouden asiantuntijajärjestö. Järjestön toiminta keskittyy taloutta koskevan yhteiskunnallisen keskustelun edistämiseen tilaisuuksien, julkaisujen ja analyysien avulla. Parecon Finlandin pyrkimyksenä on moninaisten työkalujen tarjoaminen demokraattisemman ja ekologisesti kestävämmän talouden ja yhteiskunnan edistämiseksi Suomessa.

ROBIN HAHNEL

Robin Hahnel (s. 1946) on taloustieteen emeritusprofessori American University -yliopistossa ja taloustieteen professori Portland State University -yliopistossa. Hän on keskittynyt työssään erityisesti demokraattisen suunnittelun, taloudellisen oikeudenmukaisuuden ja ekologisen kestävyuden kysymyksiin. Hahnelilta on julkaistu suomeksi teokset *Kilpailusta yhteistyöhön – kohti oikeudenmukaista talousjärjestelmää* (2012) ja *Poliittisen taloustieteen aakkoset* (2008). Robin Hahnel vieraili Suomessa syksyllä vuonna 2012 Parecon Finlandin järjestämällä vierailulla luennoimassa mm. Helsingin yliopistossa ja Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulussa. Hahnel on aktiivinen ja arvostettu alansa asiantuntija, ja hänen tekstejään on julkaistu runsaasti kansainvälisissä talousalan akateemisissa julkaisuissa.

ESIPUHE

Taloustieteen emeritusprofessori Robin Hahnelin artikkeli Perusteet markkinoita vastaan (*Case Against Markets*) julkaistiin alunperin kansainvälisesti arvostetussa *Journal of Economic Issues* -julkaisussa vuonna 2007.

Artikkeli jakautuu viiteen osaan, joissa käsitellään markkinoiden aiheuttamaa rakenteellista tehottomuutta, markkinareformien ongelmia, markkinoiden epäsozialista luonnetta ja niiden ristiriitaista suhdetta demokratiaan. Hahnel esittää huomionsa kokoamalla yhteen laajalti kansantaloustieteen keskuudessa tunnettuja perusteita markkinoiden vajavaisuuksista. Artikkelin tarkoituksena onkin pyrkiä yksittäistapausten analyysin sijaan luomaan kokonaiskuva markkinaratkaisujen puutteista.

Robin Hahnel on tehnyt mittavan uran muun muassa poliittisen taloustieteen ja ympäristötaloustieteen alueilla keskittyen erityisesti talouden demokraattisen suunnittelun mahdollisuuksiin. Hänen keskeinen lähtökohtansa on ollut talouden ja päätöksenteon johdonmukainen yhteensovittaminen demokraattisten ihanteidemme mukaisesti. Valitettavan usein tämä näkökulma jää vähemmälle huomiolle taloutta käsittelevässä keskustelussa.

Hahnel painottaa nykytalouksissa keskeisten markkinarakenteiden kriittisen tarkastelun merkitystä. Tämä on perusteltua, koska markkinatalous eri muodoissaan on todennäköisesti hallitseva talousmalli vielä pitkään. Tästä syystä markkinatalouden erilaisten uudistamispyrkimysten onkin perustuttava kaunistelemattomaan ja realistiseen kuvaan markkinoista. Vain näin uudistukset voivat edesauttaa kauas-

kantoisella tavalla demokraattisemman, oikeudenmukaisemman, tasapainoisemman ja ekologisesti kestävämmän talouden saavuttamista. *Perusteet markkinoita vastaan* on ensimmäinen julkaisu talouden ja demokratian suhdetta tarkastelevassa artikkelisarjassamme. Toivomme, että teksti syventää lukijan ymmärrystä markkinoista kannustaen samalla uudenlaiseen keskusteluun talouden ja demokratian suhteesta.

Antti Jauhiainen

Joona-Hermann Mäkinen

Tuomas Salonen

PARECON FINLAND

Kiitos käännösavusta Tapani Laustille ja Mika Pekkölle.

*Eriyiskiitokset **Aapo Huhdalle** valokuvista.*

PERUSTEET MARKKINOITA VASTAAN

Väittelyllä siitä, ovatko markkinat keskeinen osa ihanteellista taloutta vai olisiko markkinajärjestelmä lopulta korvattava jonkinlaisella demokraattisella suunnitellulla, on pitkä historia. 1900-luvun loppuun mennessä markkinoiden kannattajat olivat päässeet ilmiselvistä syistä hallitsevaan asemaan.

Keskusjohtoisen suunnittelun romahdus Neuvostoliitossa ja Itä-Euroopassa sekä osittain myös Kiinassa, Vietnamin ja Kuubassa langettaa varjonsa kaikkien sellaisten puheenvuorojen ylle, joissa on pyritty suunnittelemaan tuottavien resurssien parasta mahdollista käyttöä.

Vapaiden markkinoiden pidäkkeetön ylistys pääsi lopullisesti valloilleen Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa, kun Margaret Thatcher ja Helmut Kohl kukistivat sosiaalidemokratian Euroopassa ja Ronald Reagan ajoi Yhdysvalloissa liberaalit tiensä. Kun sosiaalidemokraatit pääsivät takaisin valtaan Saksassa ja Isossa-Britanniassa sekä demokraattien palattua takaisin Valkoiseen taloon, Tony Blair, Gerhard Schröder ja Bill Clinton ajoivat progressiivisen väen ulos puolueistaan markkinamarkkinoiden hillitsemisen sijaan. He kannattivat markkinavetoista niin kutsuttua kolmannen tien sisäpolitiikkaa ja ohjasivat IMF:n (Kansainvälisen valuuttarahaston), WTO:n (Maailman kauppajärjestön) ja Maailmanpankin pakottamaan vapaakauppalääkettä kolmannen maailman maiden kurkusta alas – maassa toisensa jälkeen.

Itä-Aasian finanssikriisin jälkiseurauksena jopa voimakas Japani Oy ja muut aasialaiset tiikerit kuten Etelä-Korea pakotettiin kumartamaan markkinajumalille,

jotka oli pitkään pidetty loitolla. Samalla valtiot luopuivat menestyksekkäästä aasialaisesta mallista, pitkän aikavälin kansainvälisestä taloussuunnittelusta. Tämän seurauksena vuosisadan lopussa markkinoiden kritisoiminen menetti uskottavuutta. Progressiiviset taloustieteilijät oppivat nopeasti muuntamaan kritiikkinsä ehdotuksiksi markkinoiden tehokkuuden parantamiseksi. Jos edes vihjasi, että markkinat ovat osa ongelmaa sen sijaan, että uskoi markkinoiden olevan ratkaisu joihinkin taloudelliseen ongelmaan, maine taloustieteen ja politiikan piireissä oli joihinkin menetetty. Uuden vuosituhannen sarastaessa markkinoiden perustavista taloustieteellisistä ongelmista ei juuri puhuta.

Vaikka on helppo nähdä syitä sille, miksi progressiivinen ja markkinakriittinen taloustieteilijöiden vähenevä joukko on peloteltu hiljaisuuteen, niillä ei ole loogista yhteyttä markkinoiden tai demokraattisen suunnittelun positiivisiin tai negatiivisiin puoliin. Keskusjohtoisen suunnittelun romahtaminen tai markkinoiden ylistäjien hegemonian lisääntyminen eivät lisää markkinoiden tehokkuutta. Autoritäärisen suunnittelun romahtaminen ei myöskään tarkoita sitä, että myös demokraattinen suunnittelu olisi huono ajatus. Itse asiassa yksi tulkinta markkinoiden tehokkuutta koskevasta empiirisestä todistusaineistosta esittää, että kun markkinoiden rajoituksia höllennetään, ihmisten elinvoimaisuus ja ympäristö vahingoittuvat yhä rajummin. Vaikka markkinatalouden kaikkia variaatioita yhdistävien perustavien ongelmien läpikäyminen ei ole yleistä tai suosittua, käytän tämän tilaisuuden markkinajärjestelmän vastaisten teoreettisten perusteiden toistamiseen. [1]

Markkinajärjestelmää suosivien ja demokraattista suunnittelua kannattavien välinen väittely on aina koostunut kahdesta osasta: (1) Kuinka huonoja markkinat ovat? Ja (2) onko olemassa toteuttamiskelpoista vaihtoehtoa, joka olisi yhtään markkinoita parempi? En pyri lainkaan vastaamaan toiseen kysymykseen tässä artikkelissa, koska olen tehnyt sen muualla (Albert & Hahnel 1991a; 1991b; 1992a; 1992b; & 2002; sekä viimeisin Hahnel 2005, jossa olen yrittänyt seikkaperäisesti vastata oleellisiin huolenaiheisiin, joita muut ovat tuoneet esiin demokraattisessa suunnittelussa.) En pyri myöskään selittämään tässä artikkelissa, miksi markkinat väistämättömästi palkitsevat ihmisiä epäreilusti. Olen aiemmin esittänyt (Hahnel 2004) markkinakritiikkiä oikeudenmukaisuuden pohjalta. Samassa teoksessa pyrin

perustelemaan myös, miksi mielestäni myöskään pitkälle viedyt sosialistisetkaan markkinat eivät toisi mukanaan lopulta kestäviä parannuksia. Tässä artikkelissa raajaan perusteluni koskemaan seuraavia väitteitä: on hyvä syy uskoa vastoin sekä yleistä että asiantuntijoiden mielipidettä, että markkinat kohdentavat resurssit erittäin epätehokkaasti ja että markkinat heikentävät demokratiaa sen tukemisen sijaan. Esitän myös perusteita väitteelle, että markkinat ovat ihmiskunnan historian kenties sosiaalisesti tuhoisimpia instituutioita.

MIKSI MARKKINAT OVAT TEHOTTOMIA

Taloustieteen asiantuntijoiden keskuudessa on yleisesti tiedossa, että markkinat kohdentavat resursseja tehottomasti silloin, kun ne ovat epätasapainossa, heikosti kilpaillut ja niissä ilmenee ulkoisvaikutuksia. Kun hyvinvointitaloustieteen perustavanlaatuaista olettamusta tulkitsee kriittisesti, siinä sanotaan: vain kun ulkoisvaikutuksia ei ilmene, kun kaikki markkinat ovat kilpaillut ja tasapainossa, on totta, että markkinatalous tuottaa Pareto-optimaalisen [2] lopputuloksen. Huolimatta näistä selvistä varoituksista, markkinaintoilijat väittävät, että kun markkinoiden annetaan huolehtia itse itsestään, ne yleensä kohdentavat resurssit erittäin tehokkaasti. Tämä johtopäätös voi olla totta vain, jos: (1) markkinoiden epätasapainoa aiheuttavat voimat ovat heikkoja, (2) heikosti kilpailluiden markkinoiden rakenteet ovat harvinaisia, ja (3) ulkoisvaikutukset ovat pikemminkin poikkeus kuin sääntö.

Tarjoan artikkelissa teoreettisia syitä uskoa täysin päinvastaista kaikissa kolmessa mainitussa tapauksessa. Toinen markkinoita puolustava linjaus toteaa, että vaikka vapaat markkinat saattavat olla täynnä epätehokkuuksia, markkinoita voi sosialisoida useiden rajoitusten avulla, ja näin ollen muuntaa ne kohtuullisen tehokkaiksi. Yleisesti ottaen tuen markkinoiden epätehokkuuksien korjaamista nämä tunnetut epäkohdat huomioonottavien erilaisten korjaustoimenpiteiden avulla. Tarjoan tässä artikkelissa kuitenkin kootusti käytännöllisiä syitä sille, miksi on perusteettoman toiveikasta uskoa, että erilaiset markkinoiden ongelmiin puuttuvat rajoituksetkaan voisivat muuttaa markkinajärjestelmiä aidosti tehokkaiksi.

MIKSI ULKOISVAIKUTUKSET OVAT TODENNÄKÖISESTI LAAJOJA

Markkinat mahdollistavat sellaisen kanssakäymisen ihmisten välillä, joka on käytännöllistä ja hyödyllistä sekä ostajalle että myyjälle. Kaupankäynti markkinoilla on käytännöllistä, kun liiketoimen transaktiokustannus on alhainen eli kun kaikki muut paitsi ostaja ja myyjä on suljettu pois liiketoimesta. Usein kuulee todettavan, että mikä tahansa vapaaehtoinen sopimus on molemminpuolisesti hyödyllinen, kun oletetaan, että osapuolet ovat rationaalisia ja heillä on täydellinen tietämys asiasta. Vaikka tietämys (joka edellyttää kaukokatseisuutta) ja rationaalisuus ovat harvoin täydellisiä, molemmat ovat usein tarpeeksi hyviä, minkä seurauksena liiketoimet ovat usein hyödyllisiä sekä ostajalle että myyjälle. Ostajalle ja myyjälle koituva hyöty ja kätevyys eivät kuitenkaan edellytä yhteiskunnallista tehokkuutta. Ironista on, että juuri ne muuttujat, jotka tekevät markkinoista kätevät ja hyödylliset ostajille ja myyjille, tekevät markkinoista yhteiskunnallisesti tehottomia.

Tuottajat voivat lisätä liikevoittoaan markkinataloudessa lisäämällä tuotettavien tavaroiden ja palveluiden arvoa sekä vähentämällä niiden tuottamisesta seuraavia haittoja ja kustannuksia. Kilpailun aiheuttama paine ohjaa tuottajat tekemään molempia. Liikevoittoa voi lisätä myös ulkoistamalla kustannuksia muille ja käyttämällä hyödyksi muita toimijoita, jolloin on mahdollista taktikoida itselleen suurempi osuus tuotetuista hyödykkeistä ja palveluista. Kilpailupaineet ajavat tuottajat tavoittelemaan kannattavuutta uutterasti myös tätä kautta. Edessämme on ilmiselvä ongelma: ensiksi kuvattu toiminta palvelee yhteiskunnan etua ja tuottajien yksityistä etua, kun taas jälkimmäinen käyttäytyminen hyödyttää tuottajien yksityistä etua yhteiskunnan edun kustannuksella. Kun myyjät (tai ostajat) edistävät yksityistä etuaan ulkoistamalla kustannuksia liiketoimen ulkopuolisille tahoille tai

hyväksikäyttävät muita tahoja ilman korvausta, heidän käyttäytymisensä laittaa alulle tehottomuuksia, jotka johtavat tuottavien resurssien huonoon kohdentumiseen ja sen seurauksena talouden tuottamien tuotteiden ja palveluiden arvon vähenemiseen.

Markkinoiden kannustimien positiiviset puolet ovat saaneet osakseen suurta huomiota ja kehuja sen jälkeen, kun Adam Smith kehitti markkinoiden näkymättömän käden käsitteen kuvaamaan niitä. Markkinoiden kannustimien piimeämpään puoleen on suhtauduttu melko välinpitämättömästi, ja sitä on karkeasti vähätelty. Ralph d'Arge ja E.K. Hunt (1971; Hunt & d'Arge 1973; Hunt 1980) muodostavat poikkeuksen. He kehittivät vähemmän tunnetun, mutta yhtä asianmukaisen näkymättömän jalan käsitteen kuvaamaan sitä sosiaalisesti haitallista käyttäytymistä, johon markkinat ohjaavat toimijoita.

Markkinaintoilijat harvoin kysyvät: Mistä yritykset löytävät todennäköisimmin parhaat tilaisuudet lisätä voittojaan? Kuinka helppoa yleensä on lisätä talouskakun kokoa tai laatua? Kuinka helppoa on vähentää kakun leipomiseen vaadittavaa aikaa tai vaivaa? Toisaalta voidaan kysyä, kuinka helppoa on suurentaa omaa kakkuviipalettaan kustannusten ulkoistamisella tai hyödyn kaappaamisella ilman maksua? Miksi olettaisimme, että markkinatalouksissa yksityisten etujen lisääminen on äärettömän paljon helpompaa yhteiskunnallisesti tuottoisalla toiminnalla kuin yhteiskunnallisesti haitallisella toiminnalla? Kaikesta huolimatta tämä epäsuora oletus on sellaisen näkemyksen taustalla, jossa näkymättömän käden uskotaan ohjaavan markkinoita pahantahtoisen näkymättömän jalan sijaan.

Markkinoiden ihailijoilta jääkin huomaamatta, että sama piirre, joka aiheuttaa liiketoimien alhaiset transaktiokustannukset (kaikkien muiden transaktioon liittyvien tahojen paitsi ostajan ja myyjän poissulkeminen), avaa ostajalle ja myyjälle myös valtavan mahdollisuuden hyötyä. Kun auton myyjä ja ostaja tekevät kätevän kauppansa, heidän keskenään jakamansa hyöty lisääntyy merkittävästi, kun autojen tuottamisesta ja käyttämisestä koituvia haittoja (happosateet, kaupungin saasteet, äänisaaste, liikennesuuhkat, kasvihuonekaasut) ulkoistetaan muille. Näiden haittojen maksajat lisäävät autotehtaiden liikevoittoa ja auton ostajien hyötyä.

Auton myyjien ja ostajien on helppo käyttää hyväkseen näitä haittojen maksajia kahdesta syystä: maksajat ovat hajaantuneet erilleen sekä maantieteellisesti että kronologisesti, ja ulkoisvaikutukset ovat yksilöä kohden verrattain pieniä ja niiden haittojen laajuus vaihtelee yksilöiden välillä. Näin ollen liiketoimen ulkopuolisilla yksilöillä on vain vähän motivaatiota vaatia osallisuutta transaktioon – ulkoisvaikutus yhtä tahoaa kohden on harvoin niin suuri, että yhden henkilön kannattaisi pyrkiä ottamaan osaa neuvotteluihin. Myös liiketoimen ulkopuolisten tahojen liittoutuminen yhteisten etujen edistämiseksi on suunnattoman vaikeaa.

Suurien ihmismäärien kohdalla tuotannon kohdentamiseen ja vaihdantaan liittyy runsaasti vaikeita kysymyksiä, koska ihmiset saattavat olla sekä maantieteellisesti että kronologisesti erillään ja koska heidän panoksensa vaihtelee. Kuka on vastuussa jäsenten lähestymisestä aiheutuvasta transaktiokustannuksesta, kun jokainen hyötyy vain vähän? Kuka ilmoittaa totuudenmukaisesti, kuinka paljon kyseinen liiketoimi häneen vaikuttaa, jos hän hyötyy liioittelusta tai vähättelystä? Ronald Coase (1960) tunnisti nämä transaktiokustannus- ja vapaamatkustajaongelmat käsitellessään saasteiden uhrien vapaaehtoista liittoumaa. Coasen mukaan yksityiset neuvottelut saastuttajien ja saasteiden uhrien välillä ovat tehokkaita, mutta vain sillä ehdolla, että kyseisessä tilanteessa on vain yksi saasteiden uhri eikä useita uhreja. Saasteiden uhrien vapaaehtoisten liittoumien vapaamatkustaja- [3] ja hold out -kannustinongelmat [4] eivät ratkea myöskään myöntämällä uhreille sellaista omistusoikeutta, joka takaa sen, ettei heille saa aiheuttaa haittaa ilman heidän suostumustaan. Kuten Coase vakuuttavasti osoitti, tehokkuus (tai tässä tapauksessa tehotomuus) riippuu täysin kannustimista. Tehokkuuteen ei vaikuta se, onko ulkoisvaikutuksen uhreilla omistusoikeus siihen, ettei heille saa aiheuttaa haittaa ilman suostumusta vai ei. Tehokkuuteen ei myöskään vaikuta se, onko haitallisten ulkoisvaikutusten aiheuttajilla lain mukaan oikeutta toimia kyseisellä tavalla. Omistusoikeuden haltija ratkaisee vain sen, kenen täytyy lähestyä ja lahjoa ketäkin. Se ei muuta itse asiaa eli sitä, että kun uhreja on useita, kollektiivisen toiminnan seurauksena heitä kohtaavat valtavat transaktiokustannukset sekä vapaamatkustaja- ja hold out -kannustinongelmat.

On huomattava, että vaikka markkinoista tehtäisiin täydellisen kilpaillut ja markkinoille tulo tehtäisiin vapaaksi, ostajien ja myyjien mahdollisuudet hyötyä ulkopuolisten kustannuksella eivät häviä mihinkään – vaikka näin usein oletetaankin. [5] Oletetaan, että kaikilla markkinoilla olisi lukematon määrä täydellisen informoituja myyjiä ja ostajia, pienetkin muutokset keskimääräisissä voitoissa johtaisivat itsestään korjautuvaan yritysten markkinoille tuloon ja markkinoilta poistumiseen, ja jokainen ostaja olisi yhtä vaikutusvaltainen kuin jokainen myyjä (toisin sanoen, omaksumme markkinaintoilijoiden fantasian kokonaisuudessaan). Silti niin kauan kun on olemassa lukuisia ulkopuolisia tahoja, joilla on pieniä mutta keskenään eri-arvoisia markkinatransaktioihin liittyviä intressejä, näiden ulkopuolisten tahojen kollektiivinen edustaminen vaikeutuu, koska heille koituvat transaktiokustannukset ja vapaamatkustajaongelmat ovat suurempia kuin mitä ostajalle ja myyjälle liiketoimessa syntyy.

Jos ulkopuolisten tahojen kohtaamat vapaamatkustaja- ja hold out -kannustinongelmat sisällytetään osaksi heidän kokonaista transaktiokustannustaan, ongelma voidaan muotoilla niin, että markkinat vähentävät ostajien ja myyjien transaktiokustannuksia, mutta markkinat eivät auta lainkaan ulkopuolisten tahojen transaktiokustannusten vähentämisessä. Tämä transaktiokustannusten epätasaisuus tekee ulkopuolisista tahoista helppoa saalista ostajien ja myyjien voitontavoittelulle (rent-seeking). Vaikka markkinatalouden pystyisi järjestämään niin, että ostajat ja myyjät eivät kohtaisi ikinä vaikutusvaltaisempaa tai heikompa vastapuolta, olisi jokaisella silti pienempiä intressejä ”pelissä” monissa transaktioissa, joissa he eivät ole osallisena ostajana tai myyjänä. Kaikkien ulkopuolisten tahojen intressien summa voi kuitenkin olla huomattava verrattuna ostajan ja myyjän intresseihin. [6] Tämä liiketoimen ulkopuolisten tahojen transaktiokustannus- ja vapaamatkustajaongelma luo väistämättä vallan epätasapainoa liiketoimeen osallistuvien ja sen ulkopuolelle jäävien välillä. Juuri tämä vallan epätasapaino hyödyttää myyjiä ja ostajia niiden kustannuksella, joilta on viety mahdollisuus vaikuttaa heitä koskeviin päätöksiin. Tämä epätasapaino aiheuttaa yhteiskunnallista tehotomuutta.

Tiivistetysti ilmaistuna kaikilla on liiketoimia koskevia erilleen hajaantuneita intressejä, vaikka he eivät olisikaan osallisena liiketoimessa ostajana tai myyjänä, ja tämä mahdollistaa ostajille ja myyjille mahdollisuuden lisätä voittojaan yhteiskunnallisesti haitallisella tavalla siirtämällä haittoja muiden maksettavaksi. Vaikka markkinat pystyttäisiin tekemään täydellisen kilpailuiksi ja täten hankkiutumaan eroon ostajien ja myyjien välisestä voimasuhteiden eriarvoisuudesta, tämä markkinoiden tehottomuuden aiheuttaja on edelleen olemassa.

MIKSI MARKKINOISTA TULEE VÄHEMMÄN KILPAILTUJA

Todellisuudessa kaikilla ostajilla ja myyjillä ei ole markkinoilla yhtäläistä valtaa. Monet markkinat eivät ole kilpailtuja eli niillä vaikuttaa kohtalaisen vähäinen määrä ostajia ja myyjiä, jolloin liiketoimen toisella osapuolella on suurempi neuvotteluvalta kuin toisella. Kun myyjiä on vähän, on heidän etujensa mukaista tuottaa vähemmän kuin kollektiivisesti ajateltuna olisi yhteiskunnallisesti optimaalista. Tilanteessa, jossa kustannusrakenteet ovat yhtäläiset, rationaalinen monopolisti rajoittaa tuotantoa niin paljon kuin mahdollista alle yhteiskunnallisen optimin. Rationaaliset duopolistit tuottavat yhdessä enemmän kuin monopolisti, mutta silti alle yhteiskunnallisen optimin. Kolmen yhtiön oligopoli tuottaa enemmän kuin duopoli, mutta edelleen alle yhteiskunnallisen optimin ja niin edelleen.

Toisin sanoen, aivan kuten liikevoittoa on helpompi saada tuotantoprosessille ulkoisten osapuolien kustannuksella kuin yhteiskunnallisesti tuottoisalla toiminnalla, liikevoittoa on myös usein helpompi saada ei-kilpailullisella toiminnalla kuin yhteiskunnallisesti tuottoisalla toiminnalla. Asetelmassa, jossa markkinoilla on muutama suuri ja voimakas osapuoli montaa pienempää ja voimattomampaa osapuolta vastaan, on suurempien usein kannattavaa valita yhteiskunnallisesti haitallisia strategioita käyttääkseen hyväksi heikompia osapuolia. Tämänkaltaisten toimintatapojen valitseminen sen sijaan, että he pyrkisivät kasvattamaan koko taloudellisen kakun kokoa tai vähentämään aikaa ja vaivaa, jotka tarvitaan sen leipomiseen, on heidän omien etujensa mukaista.

Oikeassa elämässä on kuluttajia, joilla on vain vähän aikaa, tietoa ja keinoja puolustukseen etujaan suuria yrityksiä vastaan. IBM:n ja Microsoftin kaltaisille jäteille

riittää ostettavaksi innovatiivisia pieniä yrityksiä sen sijaan, että he itse panostaisivat innovaatioihin. Kilpailemattomat markkinarakenteet ohjaavat suuria tuottoja aikaansaaviin mutta yhteiskunnallisesti haitallisiin toimintamalleihin.

John Munkirs pyrkii kirjassaan *The Transformation of American Capitalism* kumoamaan mittavan todistusaineiston avulla myytin, jonka mukaan ennen vuotta 1980 USA:n markkinat muistuttivat täydellisen kilpailun haavemaailmaa. Vuoteen 1980 mennessä suurimmasta osasta USA:n BKT:sta vastasivat yritykset, jotka toimivat kilpailemattomilla markkinoilla. Siitä lähtien USA:n liike-elämä on elänyt pitkäkestoista fuusiomaniaa, jonka seurauksena Michal Kaleckin mukaan monopoliisuuden aste on kasvanut merkittävästi. Frederick Pryor tutki koko talouden keskittymisen astetta ja väitti, että teollisuuden keskittyminen väheni Yhdysvalloissa vuodesta 1960 vuoteen 1980, mutta on sittemmin kasvanut. Fuusioitumiset ovat painaneet vaakakupissa enemmän kuin tasapainottavat vaikutukset maahantuonnissa ja korkean teknologian osuuden kasvu tuotannossa (Pryor 2001). Danaherin ja Markin mukaan (2003, 3) ainoastaan vuosien 1998 ja 2000 välillä USA:n taloudessa tehtiin fuusioita 4 biljoonan euron arvosta. Hartmannin (2002, 37) mukaan 1000 suurinta yritystä tuottaa suurin piirtein 70 %:a Yhdysvaltojen bruttokansantuotteesta.

Yhteenvetona: yhä useammista markkinoista on tullut vähemmän kilpailtuja. Ja markkinat, jotka jo aiemmin olivat heikosti kilpailtuja, ovat sitä yhä enemmän. Sijoitusrahastojen vastaisten oikeustoimien vähennyttyä ja kilpailemattomien markkinoiden säätelyn heikennyttyä on yhä helpompaa hyötyä käyttämällä hyväksi kilpailemattomia markkinarakenteita yhteiskunnallisesti haitallisella tavalla sen sijaan, että resurssit suunnattaisiin tuotettujen hyödykkeiden parantamiseen tai niiden tuottamiseksi tarvittavien uhrausten vähentämiseen.

MIKSI MARKKINAT EIVÄT AINA TASAPAINOTU

Todelliset markkinat eivät aina tasapainotu nopeasti, puhumattakaan siitä, että ne tasapainottuisivat silmänräpäyksessä. Kuuluisat kysynnän ja tarjonnan ns. lait, jotka ennustavat, että markkinahintojen noustessa tarjonnan määrä kasvaa ja kysynnän määrä laskee, perustuvat kyseenalaiselle, ääneen lausumattomalle oletukselle siitä, miten markkinoiden osalliset tulkitsevat hinnan muutoksia. Tavallinen analyysi olettaa, että hintojen noustessa ostajat ja myyjät olettavat uuden korkeamman hinnan olevan uusi vakaa hinta. Tai tarkemmin: perinteinen järkeily olettaa, että markkinahintojen noustessa ostajat ja myyjät olettavat, että uusi korkeampi hinta yhtä todennäköisesti joko laskee tai jatkaa nousuaan. Jos tämä todella pitää paikkansa, hintojen noustessa myyjien on järkevää tarjoutua myymään enemmän ja ostajien tarjoutua ostamaan vähemmän kuin aiemmin – kuten kysynnän ja tarjonnan "lait" sanovat heidän tekevän. Kuitenkin joskus ostajat ja myyjät hyvin järkeenkäyvästi tulkitsevat hintojen muutoksen olevan indikaattoreita siitä, että hinta tulee muuttumaan lisää samaan suuntaan.

Tässä tapauksessa ostajien on rationaalista vastata nousevaan hintaan nostamalla kysynnän määrää ennen kuin hinta nousee vielä korkeammalle, ja myyjien vähentää tarjonnan määrää odottaen vielä korkeampia hintoja. Kun ostajat ja myyjät käyttäytyvät tällä tavalla he luovat suurempaa ylikysyntää ja saavat hinnat nousemaan yhä korkeammalle, mikä johtaa ns. kuplaan markkinoilla. Kun ostajat ja myyjät tulkitsevat hinnanalaskun viestivän hintojen putoamisesta, ostajien on rationaalista odottaa vielä alhaisempia hintoja ja vähentää kysynnän määrää, ja myyjien lisätä tarjonnan määrää ennen kuin hinta putoaa vielä alemmaksi. Tässä tapauksessa heidän toimintansa luo vielä suurempaa ylitarjontaa, alentaa hintoja entis-

estään ja johtaa markkinoiden romahtamiseen. Tämä tarkoittaa, että jos markkinoimijat tulkitsevat hinnanmuutokset signaaleiksi todennäköisestä hintakehityksestä, ja jos he toimivat rationaalisesti, he eivät ainoastaan käyttäydy eri tavoin kuin kysynnän ja tarjonnan lait antaisivat odottaa, vaan täysin päinvastaisesti kuin mitä kyseiset lait ennustavat.

Perinteisissä oppikirjatulkinnossa kysynnän ja tarjonnan lait pyritään pelastamaan tulkiten näiden poikkeavien tulemien johtuvan muutoksista ostajien ja myyjien odotuksissa, jotka siirtävät kysynnän ja tarjonnan käyriä. Perinteisessä selityksessä tarjontakäyrä on nouseva ja kysyntäkäyrä laskeva sekä ennen että jälkeen siirtymän. Molemmissa tapauksissa ne noudattelevat kysynnän ja tarjonnan lakeja. Siirtymä siis aiheuttaa sen poikkeavan tuloksen, että samalla kuin tarjonta reagoi negatiivisesti hinnan muutokseen, kysyntä reagoi siihen positiivisesti. On totta, että poikkeava käyttäytyminen johtuu odotusten muutoksesta, mutta oppikirjat poikkeuksetta jättävät nostamatta esiin perinteisen tulkinnan tavan tehdä kysynnän ja tarjonnan lait kumoutumattomiksi. Joka tapauksessa ilmiön tulkintavasta riippumatta on selvää, että markkinoiden kuplat ja romahdukset voivat syntyä ostajien ja myyjien täysin rationaalisen toiminnan seurauksena, kun he tulkitsevat hinnanmuutokset indikaattorina hintakehityksestä. Tämä toiminta johtaa ennemminkin poispäin markkinoiden tasapainosta kuin sitä kohti.

Kuten Itä-Aasian finanssikriisi muistutti, markkinakuplat voivat puhjetessaan johtaa suuriin reaalitalouden tehokkuustappioihin, kun ”paha”, epätasapainottava dynamiikka on voimakkaampi kuin ”hyvät”, tasapainottavat voimat. Lisäksi niiden, joiden mielestä kuplia ja romahduksia sattuu ainoastaan markkinoilla, joissa monet toimijat ovat keinottelijoita, olisi hyvä muistaa selitykset sille, miksi kaikki yksiköt jotakin tiettyä hyödykettä tulevat myydyksi yhtäläiseen hintaan. Toimivat markkinat ja yhtäläiset hinnat saavutetaan ainoastaan silloin, kun arbitraasi (riskitön voitontavoittelu, suom. huom.) on sallittua. Tämä tarkoittaa sitä, että valtavirran taloustieteilijöiden on odotettava ja toivotettava tervetulleiksi toimijoita, joita motivoivat enemmän puhtaasti odotukset kaupankäynnin tuottamista liikevoitoista kuin kaupankäynnin kohteena olevan hyödykkeen käyttö. Koska kyseessä olevan hyödykkeen käyttöarvolla ei ole heille merkitystä, vaikuttaa to-

dennäköiseltä, että he ovat erityisen herkkiä tulkitsemaan hintojen muutoksia viesteinä odotettavissa olevasta hintakehityksestä ja siten kaupankäynnistään odotettavissa olevista liikevoitoista.

Tässä tapauksessa on epätodennäköistä, ettei toimivilla markkinoilla, jotka edellyttävät arbitraasin harjoittajia, olisi mukana myös keinottelijoita. Tarkemmin katsottuna on vaikea oikeuttaa näkemystä, jonka mukaan monet markkinat toimivat vapaana keinottelijoista ja heidän tuomistaan ongelmista, ja että ongelmallisista epätasapainottavista voimista tarvitsee huolehtia ainoastaan pienessä määrässä spekulatiivisia markkinoita. On olemassa joitakin markkinoita, jotka kärsivät kohdentamisen tehottomuuksista, koska samaa hyödykettä myydään eri hintoihin arbitraasin harjoittajien vähäisen määrän takia. Toisaalta on markkinoita, joihin tämä ongelma ei vaikuta, mutta jotka vuorostaan kärsivät erilaisesta tehokkuusvajeeesta, joka johtuu arbitraasin harjoittajien taipumuksesta hintakeinotteluun ja sen aiheuttamista epätasapainottavista voimista. Markkinoiden dynamiikan kiehtova uusi tutkimusala hyödyntää toimijaperusteisia simulaatiomallinnuksia tutkiessaan lopputulemia silloin, kun osa markkinatoimijoista tulkitsee hinnanmuutokset viesteinä, ja toiset olettavat uusien hintojen olevan vakaita. Tämänkaltaisen tutkimus kyseenalaistaa väittämät toimivista markkinoista tai hinnoista, jotka perustuvat markkinahintoihin.

Vaikkakin tietyllä, erillisellä markkina-alueella tasapainottavat voimat olisivat vahvempia kuin epätasapainottavat, silloin kun tasapainottaminen ei tapahdu hetkessä – niin kuin useimmiten ei tapahdu – voi epätasapainottava dynamiikka vaikuttaa kahden toisiinsa yhteydessä olevan markkina-alueen välillä. Tämä tapaus tuo esille Keynesin tarkkanäköisyyden itseään vahvistavan negatiivisen dynamiikan suhteen.

Kuvitellaan yksittäiset työmarkkinat ja yksittäiset hyödykemarkkinat. Kun jompikumpi näistä ajautuu epätasapainoon, ylikysyntä tai -tarjonta johtaa loppujen lopuksi joko hintojen tai palkkojen muutoksiin ja sitä kautta markkinoiden tasapainoon. Oletetaan, että hyödykemarkkinat ovat tasapainossa mutta työmarkkinat eivät, koska palkkataso on hetkellisesti korkeampi kuin tasapainotilanteessa. Ylitarjonta muodostaa tasapainottavan voiman, joka alentaa palkkoja kohti tasapainoista

tasoa. Jos se ei saavuta tätä hetkessä, solmitaan samaan aikaan työsopimuksia aiem-
malla, tasapainotilanteen mukaista palkkaa korkeammalla tasolla. Jos työvoiman
kysyntä on joustavaa, tämä johtaa matalampiin työvoiman tuottoihin kuin tilan-
teessa, jossa palkkataso olisi jo saavuttanut tasapainon.

Kysyntä hyödykemarkkinoilla perustui olettamukselle, että työmarkkinat olivat tas-
apainossa eli että palkkataso olisi korkeampi, mitä se todellisuudessa tulee ole-
maan. Työmarkkinoiden todellisessa lopputulemassa palkkataso onkin matalampi
kuin mitä se olisi ollut tasapainotilanteessa. Kun tämän perusteella määrittelemme
uudelleen kysynnän hyödykemarkkinoilla, on se matalampi kuin aiemmin oletet-
tiin. Lopputuloksena on notkahdus myynnissä ja voitoissa hyödykemarkkinoilla
huolimatta siitä, miten nopeasti tai hitaasti hinnat asettuvat ylitarjontatilanteen mu-
kaisiksi.

Vähäisempi myynti ja matalammat tuotot hyödykemarkkinoilla vähentävät sitten
vuorostaan kysyntää työmarkkinoilla. Aiempi kysyntä työmarkkinoilla perustui
olettamukseen, että hyödykemarkkinat olivat tasapainossa. Nyt kun myynti ja voi-
tot supistuvat, on tähän hyödykemarkkinoiden todelliseen tilanteeseen perustuva
työvoiman kysyntä aiemmin määriteltyä alhaisempi. Täten kysyntä hyödykemark-
kinoilla taantuu entisestään, sillä työllisyys ja palkkatulot putoavat huolimatta siitä,
miten nopeasti tai hitaasti palkkataso asettuu ylitarjontatilanteen mukaiseksi.

Sen sijaan, että edellä kuvailtu markkinoiden dynamiikka johtaisi tasapainotilaan
hyödykemarkkinoilla ja sitä kautta kohti korkeampaa tasapainoista työllisyystasoa
työmarkkinoilla, se johtaa epätasapainoon hyödykemarkkinoilla ja vielä kauem-
mas tasapainoisesta työllisyystilanteesta työmarkkinoilla. Kun hintojen mukautu-
miset eivät ole salamannopeita ja tapahtuu "virheellistä kauppaa" epätasapainon
mukaisilla hinnoilla, seurauksena on helposti epätasapainottava dynamiikka kak-
sien keskenään riippuvaisten markkinoiden välillä.

Riittävät olosuhteet tämänkaltaisen dynamiikan syntymiselle kaksien markkinoi-
den välille ovat: (1) Toisen markkinoista täytyy alkujaan olla hetkellisesti epätasa-
painossa. (Toiset markkinat voivat olla alkutilanteessa tasapainossa.) (2) Hinnat

epätasapainoisilla markkinoilla voivat sopeutua, mutta eivät välittömästi, jotta sopimuksia tulisi solmituksi epätasapainoisilla hinnoilla. (Toisilla markkinoilla hintojen sopeutuminen voi olla välitöntä.) (3) Kysynnän epätasapainoisilla markkinoilla täytyy alkutilanteessa olla joustavaa. Nämä hyvin mahdolliset olosuhteet voivat saada aikaan epätasapainottavan dynamiikan kaksien markkinoiden välille, jotka edellä kuvaillulla tavalla olisivat omillaan tältä säästyneet.

Yhteenvetona voidaan todeta, että kaikki taloustieteen oppikirjat selittävät, kuinka ostajien ja myyjien omaa etua tavoitteleva toiminta johtaa tasapainoisiin hintoihin, kun markkinoilla on ylikysyntää tai -tarjontaa. Kuitenkin markkinaosapuolten omaa etua tavoittelevasta toiminnasta johtuvat myös epätasapainottavat voimat, jotka näissä oppikirjoissa usein sivuutetaan ja jotka usein ovat voimakkaampia kuin Adam Smithin satoja vuosia sitten kuuluisiksi tekemät tasapainottavat voimat.

KÄYTÄNNÖN ONGELMAT KORJAUSTOIMENPITEISSÄ

Markkinaratkaisujen kannattajat vastaavat eri tavoin, kun arvioidaan hyvinvointitaloustieteen teorioiden ennakko-oletuksia. Vastaajat jakautuvat yhä selkeämmin kahteen leiriin esitettäessä teoreettisia ja rakenteellisia syitä sille, miksi ulkoisvaikutukset, kilpailemattomat markkinarakenteet sekä epätasapainoa aiheuttavat vuorovaikutussuhteet eivät ole harvinaisia tai vähäpätöisiä ongelmia. 2000-luvulle tultaessa vaikutusvaltaansa huomattavasti kasvattaneiden vapaamarkkinafundamentalistien innokkuus laissez-faire -markkinajärjestelyille ei kirjaimellisesti ole tuntenut rajoja, ja niin hyvinvointiteorioiden kuin Coasen teoreemankin vaatimat ennakko-oletukset sysättiin syrjään ikään kuin niitä ei olisi olemassakaan.

Markkinapragmaatit puolestaan myöntävät, että osa markkinoista pitää tuoda julkisen talouden hallintaan lainsäädännöllä, jolla ei pyritä ainoastaan vähentämään eriarvoisuutta, vaan myös tuomaan ulkoisvaikutukset takaisin sisäisiksi, hillitsemään monopolisoitumista edesauttavia käytänteitä, sekä torjumaan epätasapainottavia voimia. Osa pragmatikoista jopa tunnustaa Karl Polanyin havainnot siitä, ettei markkinajärjestelmä voi toimia ilman institutionaalista tukea, jota ei voida taikoa tyhjästä hetkessä, ja ymmärtää täten markkinajärjestelmien toimivuuden riippuvan pitkälle sitä tukevista yhteiskunnallisista järjestelyistä. Uskon että monet niistä, jotka antavat varauksin tukensa julkisesti ohjatuille markkinoille, jättävät sopivasti huomioimatta joukon käytännöllisiä ongelmia, joita väistämättä ilmenee kun markkinoita rajoitetaan kunnallistamalla tai valtiolistamalla osia niistä.

Ulkoisvaikutusten korjaaminen on musertava tehtävä, sillä ne ovat enemmän sääntö kuin poikkeus. Kuten E.K. Hunt selvittää:

Hyvinvointitaloustieteen akilleen kantapää ovat ulkoisvaikutukset ja niiden huomioon ottaminen. Ulkoisvaikutuksiin viitattaessa tyypillisiä esimerkkejä ovat ympäristön korjauskelvottomaan kuntoon jättävä avolouhos, tai runsaasti rikkipäästöjä tupruttava tehdas, joka vieläpä on rakennettu tuuliselle paikalle kasvattaen lähialueen asukkaiden riskiä sairastua keuhkosityöpään ja muihin hengitystiesairauksiin. Todellisuudessa kuitenkin ulkoisvaikutuksia liittyy useimpiin päivittäisistä miljoonista tuotanto- ja kulutus päätöksistä. Markkinataloudessa yksilön tai yrityksen jokainen mielihyvää tai vahinkoa toiselle taholle tuottava toimenpide lasketaan ulkoisvaikutukseksi. Ulkoisvaikutuksia liittyy lähes kaikkeen toimintaan, koska suurin osa tuotanto- ja kulutustoimenpiteistä on sosiaalisia, eli niihin liittyy tavalla tai toisella useampi taho. Esimerkiksi käytöstapamme ravintolassa, kotitalomme tai pukeutumistemme yleisilme, ruohonleikkuuseen valitsemamme vuorokaudenaika tai mikä tahansa muu tuhansista arkisista askareistamme vaikuttaa jossakin määrin toisten tyytyväisyyteen ja tilanteeseen. Todellisuudessa ulkoisvaikutukset ovat kaikkialla. (Hunt 1980)

Edellisessä osiossa yritin ainoastaan vahvistaa Huntin väitettä teoreettisilla argumenteilla. Selvitin niiden avulla, miten oman tilanteen parantamiseen mahdollisimman vähällä vaivalla rohkaisevilla kilpailukyvyn paineilla on taipumus kannustaa helposti hyväksikäytettävien tahojen hyödyntämiseen.

Suosittu käsitys Coasen teoreemasta on, että se todistaa lainsäädännön avulla tapahtuvan vaikuttamisen olevan tarpeetonta ulkoisvaikutusten aiheuttaman hukan korjaamiseksi. Tämän käsityksen mukaan tehokkaita tuloksia saadaan vain, kun omistusoikeudet ovat selvillä, jonka jälkeen kahdenväliset neuvottelut saastuttajien ja saastutuksen uhrien välillä johtavat tuloksiin. Coase (1960) itse alleviivasi, että hän aina käsitteli esimerkkejä joissa oli vain yksi osapuoli ympäristövahinkojen uhrina. Lisäksi Coase tunnisti, että jos uhreja oli useampia, syntyi transaktiokustannuksiin ja vapaamatkustamiseen liittyviä ongelmia, jotka kaikella todennäköisyydellä estäisivät osapuolia käymästä hänen kuvailemiaan tasapuolisia neuvotteluja.

Lainattaessa Coasen teoreemaa sitä vastaan, että valtiovalta puuttuisi markkinoiden toimintaan, unohdetaan sopivasti se keskeinen ennakko-oletus, että saasteesta kärsiviä osapuolia olisi vain yksi. [7] Tarkemmin tarkasteltaessa ongelmaksi muodostuu myös se, kuinka Coasen niin kutsuttu teoreema olettaa molempien osapuolten omaavan teoreetikkojen nimittämää täydellistä tietoa kaikista kaupan vaikutuksista, eli että molemmat kaupan osapuolet tietäisivät tehtävän kaupan rajahyötyä ja -haittoja koskevien laskelmien lisäksi tarkasti myös vastapuolen tilanteen vastaavalla tarkkuudella. Tosielämässä tällainen tilanne on äärimmäisen epätodennäköinen. Aina kun tätä tasapainoista tilannetta ei ole, syntyy kaupan osapuolille kannustimia harhauttaa vastapuolta tehokkuutta odotettavasti vähentävillä tavoilla. Vain harvoin saastuttaja tietää, kuinka paljon uhrille koituu vahinkoa, ja vastaavasti vain harvoin uhri tietää, kuinka paljon saastuttava osapuoli hyötyy toiminnastaan. Tästä syystä ei voida yleisesti päätellä, että yksityiset neuvottelut saastuttajan ja saastuttavasta toiminnasta kärsivän yksittäisenkin osapuolen välillä tuottaisivat tasapainoisia tai tehokkaita ratkaisuja saastuttamisen aiheuttamille ongelmille. [8] Toisin sanoen Coasen teoreeman perusteella on hyviä syitä uskoa, että suurin osa ulkoisvaikutuksista jää korjaamatta yksityisissä osapuolten välisissä neuvotteluissa – täysin päinvastoin, kuten vapaita markkinoita tukevat ympäristönsuojelijat väittävät.

Alfred Pigou osoitti todeksi jo ajat sitten, että kun markkinoilla ilmenee negatiivisia ulkoisvaikutuksia, tarvitaan korjaava vero, jotta tehottomuudesta päästään eroon. Ja kun positiivisia ulkoisvaikutuksia ilmenee, tarvitaan korjaavia tukia. Pigou osoitti myös, että korjaava vero tai tuki kuuluisi asettaa ulkoisvaikutuksen kanssa samalle tasolle. Kuinka voimme tietää tarkalleen ulkoisvaikutuksen laajuuden? Tarkan korjaustoimenpiteen laskeminen on hankalaa, sillä markkinatalouksissa ei ole olemassa käteviä tai luotettavia käytäntöjä ulkoisvaikutusten laajuuden arviointiin. Tässä ratkaisevassa kysymyksessä markkinat eivät tarjoa minkäänlaista apua, ja se pakottaa meidät turvautumaan keinoihin, jotka ovat väistämättömästi puutteellisia. Yleisin keino arvioida ulkoisvaikutusten laajuutta markkinatalouksissa perustuu halukkuuteen maksaa ja hyväksyä haittaselvityksiä. [9] Valitettavasti haittaselvityksissä on hyvin tunnettuja vääristymiä, joita intressiryhmät voivat käyttää hyväkseen. Pyrkimykset vähentää hypoteettista vääristymää johtavat pakostakin strate-

gisen vääristymän lisääntymiseen, ja yritykset heikentää tietämättömyyden vääristymää johtavat pakostakin voimakkaampaan sisäiseen vääristymään. Arviot, joiden taustalla on halukkuutta hyväksyä haittalaskelma, ovat keskimäärin nelinkertaisia verrattuna arvioihin, joiden taustalla on alttiutta laskelman maksamiseen, vaikkakin teoriassa tulosten pitäisi olla jotakuinkin samanlaisia. Vaikka nämä tutkimukset [10] ovat suosittuja ekonomistien keskuudessa, ovat ne luonnostaan kykenemättömiä kattamaan kahta kokonaista ulkoisvaikutusten kategoriaa, eksistenssiarvoa (existence value) ja optioarvoa (option value), minkä seurauksena ne eivät sovellu tarjoamaan tarkkoja arvioita ulkoisvaikutusten kattavuudesta. Näiden käytännön ongelmien takana vaanii syvempiä kysymyksiä siitä, mitä poikkeuksetta menetetään, kun yritetään laittaa rahallinen arvo ympäristöhyödyille tai kun näiden etujen alkuperän kriittinen arviointi epäonnistuu. Muun muassa William Kapp ja Gregory Haden ovat varoittaneet perustavanlaatuisemmista ongelmista ulkoisvaikutusten mittaamisen tyypillisissä käytänteissä (Kapp 1950; Hayden 1983; 1988; 2006; Eberle & Hayden 1991.).

Koska ulkoisvaikutukset ovat hajautuneet epätasaisesti joka puolelle teollista matriisia, koko hintajärjestelmän korjaaminen huomioimalla ulkoisvaikutusten suorat ja epäsuorat vaikutukset näyttäisi erittäin vaikealta tehtävältä. Vaikka tietyn hyödykkeen tuotannosta ja kulutuksesta koituvat ulkoisvaikutukset arvioitaisiinkin tarkasti, mutta kyseisen hyödykkeen tuotannossa tarvittavien hyödykkeiden tuotannon ja kulutuksen ulkoisvaikutukset eivät ole yhtä tarkkoja, *second best -teoria* varoittaa meitä, että kyseiselle hyödykkeelle asettamamme korjaavat verot saattavat ajaa meidät kauemmaksi tuottavien resurssien tehokkaasta käytöstä.

Todellisessa maailmassa yksityiset intressit ja yksityinen valta tulevat arvojärjestyksessä ennen taloudellista tehokkuutta ja siksi tarkkojen korjaavien verojen hyötyjät ovat liian usein hajaantuneet ja voimattomia verrattuna niihin, jotka kärsisivät kyseisestä verosta. Kuten Mancur Olsen selitti kauan sitten teoksessaan *The Logic of Collective Action*, tämän seurauksena on erittäin epätodennäköistä, että täysiä korjaustoimenpiteitä laitettaisiin täytäntöön useimmissa tapauksissa, vaikka ne pystyttäisiinkin tarkasti laskemaan.

Evolutionaarisen taloustieteen yksi keskeinen ajatus on, että ihmisten mieltymykset eivät niin sanotusti vain putoa taivaasta, vaan ne muodostuvat ja muotoutuvat yhteiskunnan instituutioiden vaikutuksesta. Näitä ovat esimerkiksi suuret taloudelliset instituutiot. Thorstein Veblen pyrki tuomaan tämän näkökulman esiin kuuluisalla hedonic calculus -karikatyyrillään. Näkemys siitä, että mieltymykset ja arvot muodostuvat sosiaalisissa prosesseissa, joita voidaan arvioida, sen sijaan, että ne olisi valmiina annettuja on vaikuttanut oleellisesti muun muassa sellaisten keskeisten hahmojen, kuten Gunnar Myrdalin, John Kenneth Galbraithin ja John Deweyn kontribuutioihin taloustieteen eri alueilla. Viime aikoina olen esittänyt, että jos uskomme kulutusmieltymysten olevan sisäsyntyisiä, ennustettava liian pienestä ulkoisvaikutusten korjauksesta johtuva kohdentumisen tehottomuus kasvaa ajan myötä lumipallon tavoin. (Hahnel 2001).

Siinä mittakaavassa kuin ihmisten mieltymykset todella ovat sisäsyntyisiä, he oppivat sopeutumaan markkinoiden hintajärjestelmän aiheuttamiin vääristymiin, jotka johtuvat ulkoisvaikutuksista. Kuluttajat alkavat suosia tuotteita ja lisäävät kysyntää tuotteisiin, joiden tuotanto ja/tai kulutus tuo mukanaan epätoivottavia ulkoisvaikutuksia, mutta joiden markkinahinnoissa eivät nämä kustannukset todenmukaisesti näy, eli hinnat ovat liian alhaiset. Samanaikaisesti kuluttajat vähentävät mieltymystään ja kysyntää tuotteisiin, jotka tuovat mukanaan positiivisia ulkoisvaikutuksia, koska kyseisten tuotteiden markkinahinnoissa eivät nämä edut todenmukaisesti näy, jolloin hinnat ovat liian korkeat. Vaikkakin tämä reaktio on yksilön kannalta järkevää ajattelua, se on yhteiskunnalle haitallista ja tehotonta, sillä se johtaa sellaisten tuotteiden entistä suurempaan kysyntään, joita markkinajärjestelmät tuottavat jo liikaa. Samalla niiden tuotteiden kysyntä, joita tuotetaan liian vähän, laskee entisestään. Koska ihmisillä on suuremmat mahdollisuudet sopeutua pidemmällä aikavälillä, talouden tehottomuuden aste lisääntyy lumipallon tavoin.

Sisäsyntyisten mieltymysten täsmällinen mallintaminen helpottaa selventämään mekanismia, jonka kautta institutionaaliset vääristymät vaikuttavat ihmisten mieltymysten kehittymiseen. Samalla lisätään ymmärrystä yksilöllisen rationaalisen itsensä muuttamisen hienovaraisesta dynamiikasta, joka uskoakseni muodostaa keskeisen osan evolutionaarisen taloustieteen näkökulman ytimeistä.

Teoriassa kilpailemattomista markkinarakenteista aiheutuvat tehokkuusongelmat voidaan ratkaista pilkkomalla suuryritykset pienemmiksi niin kutsuttujen kartellilakien avulla. Joskus on kuitenkin hyviä syitä olla toimimatta niin. Esimerkiksi huomattavan suurien teknisten alojen kohdalla on suurtuotannosta johtuvia saavutuksia ja etuja, joita pienet yritykset eivät voi hyödyntää. Näissä tilanteissa on mahdollista, että teknisten hyötyjen ja saavutusten menettäminen laskee tehokkuutta enemmän kuin suuryritysten pilkkomisesta ja kilpailullisuuden lisääntymisestä saavutettava tehokkuushyöty olisi. [11] Kuitenkin monissa tilanteissa suuryrityksiä ei pilkota pienemmiksi, vaikka päteviä taloudellisia syitä näin toimimiseen ei olisi. Suuryrityksiä ei yksinkertaisesti hajoteta, sillä niillä on huomattavaa poliittista valtaa, ja ne painostavat onnistuneesti poliittista järjestelmää sallimaan niiden jatkaa voitollista, mutta yhteiskunnallisesti tehotonta toimintaansa. Valitettavasti kartellien vastaiset säädökset ovat vakavassa alamässä Yhdysvalloissa. Yhä useammin kartellisäädösten vastustajat argumentoivat voittoa, että muiden valtioiden sallimat löyhemmät kartellisäädökset pakottavat Yhdysvallat samanlaiseen politiikkaan pitääkseen yhdysvaltalaiset yritykset kilpailukykyisinä toisten maiden jättiyritysten rinnalla. Vaihtoehto kartellisäädöksille on säädellä suuryritysten toimintaa ei-kilpailluilla teollisuudenaloilla. Myös tämä käytäntö on valitettavasti vähenemässä, kun säätelevät elimet joutuvat yhä useammin juuri niiden yritysten kaappaamiksi joita niiden olisi tarkoitus säädellä, muuntuen teollisuudenalan tavoitteita markkinoiviksi työkaluiksi (Munkirs 1985).

On hyvin tunnettuja ratkaisuja, joilla voidaan paikata markkinoiden epätasapainosta johtuvaa tehottomuutta. Niin finanssi- kuin valuuttapolitiikkaakin voidaan käyttää suhdannevaihteluiden tasapainottamiseen. Suuntaa antavaa suunnittelua ja teollisuuspolitiikkaa voidaan käyttää korjaamaan talouden sektorien välistä epätasapainoa. Kurssierojen ja romahduksille erityisen alttiiden finanssimarkkinoiden säätely on lähes aina parempi vaihtoehto kuin ongelmia markkinoilla alun perinkin aiheuttaneiden vaikutusvaltaisten toimijoiden pelastaminen tukipaketeilla vahingon jo tapahduttua.

Valitettavasti nämä ratkaisut ovat joutuneet epäsuosioon viimeisten vuosikymmenten aikana, eivät ainoastaan konservatiivien keskuudessa vaan myös yhdysvaltalais-

ten uusien demokraattien ja eurooppalaisten uuden aallon sosiaalidemokraattien keskuudessa. Tämän seurauksena niin kansalliset taloudet kuin kansainvälinen talouskin ovat kärsineet valtavasta taloudellisen tehokkuuden menetyksestä (Hahnel 1999).

KUINKA MARKKINAT JÄYTÄVÄT INHIMILLISIÄ SUHTEITA

Käytännössä markkinat toteavat meille seuraavaa: te ihmiset ette kykene koordinoimaan yhteisiä taloudellisia suhteitanne tehokkaasti, joten turha edes yrittää. Ette kykene itsenäisesti muodostamaan keskenänne oikeudenmukaisia sopimuksia, joten turha edes yrittää. Paras siis kiittää onnetarta siitä, että kykenette sosiaalisesti toivottoman rampana eliölajina kaikesta huolimatta hyötymään hierarkisesta työnjaosta markkinajärjestelmän ihmeiden ansiosta. Turvautuminen markkinoihin tarkoittaa käytännössä vetäytymistä inhimillisten taloussuhteiden pelistä. Markkinat edustavat epäluottamuslausetta ihmisrodun sosiaalisia kykyjä kohtaan. Tämä päivästä toiseen toistettu viesti riittäisi jo yksin lannistamaan ihmisiä, mutta lisäksi markkinat valjastavat luovat kykymme ja energiamme sellaisiin tarkoituksiin, joilla uhkaamme samalla toistemme elinehtoja. Markkinat houkuttelevat meitä tavoittelemaan sellaista luksusta, jota muut eivät voi saada ja jota emme kaiken ymmärryksemme mukaan olisi edes ansainneet. Markkinat palkitsevat ihmisiä, jotka käyttävät tehokkaimmalla mahdollisella tavalla hyväksi kanssaihmissiään ja rankaisevat niitä, jotka pyrkivät epäloogisesti noudattamaan kultaista sääntöä tekemällä muille sen, minkä toivoisivat itselleen tehtävän. Meille tietenkin vakuutellaan, että voimme itsekin hyötyä markkinajärjestelmästä palvelemalla muita ihmisiä. Tiedämme kuitenkin voittavamme enemmän käyttämällä muita ihmisiä hyväksemme. Toisista huolehtiminen, empatia ja solidaarisuus ovat markkinataloudelle pelkkiä lisäkkeitä, jotka surkastuvat muiden lisäkkeiden lailla pois.

En kuitenkaan oleta, että luottaisitte vain markkinarakenteita kritisoivan taloustieteilijän sanaan. Sosiaalisen markkinatalouden kannattajana tunnettu Samuel Bowles antaa elegantin lausunnon markkinoiden epäonnistumisista:

Markkinat tekevät muutakin kuin jakavat resursseja ja määrittävät tulonjaon. Ne muovaavat kulttuuriamme, edistävät ja tukahduttavat mielekkäitä inhimillisiä kehityskulkuja sekä pitävät yllä tarkasti määriteltyjä valtarakenteita. Markkinat eivät ole pelkästään taloudellinen, vaan myös poliittinen ja kulttuurinen instituutio. Tästä syystä perinteinen tehokkuusanalyysi ei riitä arvioimaan, milloin meidän tulisi hyödyntää markkinoita ja milloin muita instituutioita jakaessamme hyödykkeitä ja palveluja. Vaikka markkinat ylttäisivätkin Pareto-optimaalisiin tuloksiin ja vaikka niiden aikaansaamaa tulonjakoa kuviteltaisiin oikeudenmukaiseksi (tässä kaksi suurta kysymysmerkkiä), mutta mikäli ne tukisivat epädemokraattisia valtarakenteita tai palkitsisivat ahneudesta, opportunistista, poliittisesta passiivisuudesta ja välinpitämättömyydestä muita ihmisiä kohtaan, ne epäonnistuisivat tehtävässään. Keskeistä on arvioida markkinoita ja ajatusta markkinoiden epäonnistumisesta myös valtarakenteiden ja inhimillisen kehityksen laajemmasta näkökulmasta. [...] Antropologit ovat jo pitkään painottaneet, että tapamme säädellä ja koordinoida vaihtosuhteitamme ja erilaisia taloudellisia toimiamme vaikuttavat siihen millaisia ihmisiä meistä tulee. Markkinoita tulisi pitää yhteiskunnallisina kehyksinä, jotka edistävät tiettyjen yksilöllisten piirteiden kehittymistä ja rankaisevat toisenlaisista piirteistä.

Markkinoiden viehäytys piilekin joidenkin mielestä juuri tässä: ne toimivat hyvin, vaikka ihmiset olisivat todellisuudessa välinpitämättömiä toisiaan kohtaan. Lisäksi ne eivät edellytä monimutkaista kommunikaatiota tai edes luottamusta eri osapuolten välillä. Mutta tässä yhteydessä nousevat esiin myös ongelmat. Talouselämä on markkinoineen, työpaikkoineen ja muine osineen suunnaton koululaitos. Se palkitsee tietyistä taidoista ja asenteista, kun taas toisenlaiset mahdollisuudet voivat hyvinkin jäädä heitteille ja surkastua. Opimme toimimaan tällaisessa ympäristössä ja kasvamme ihmisiksi, jollaisiksi emme olisi voineet koskaan tulla toisenlaisissa olosuhteissa. Tekemällä leikkauksia tärkeänä pidettyihin piirteisiin – toisia ihmisiä kohtaan tunnettuun solidaarisuuteen, empatiakykyyn, kehittyneeseen kommunikaatiokykyyn ja yhteisölliseen päätöksentekoon – markkinoiden oletetaan auttavan meitä selviytymään niiden niukkuudesta, mutta ennen pitkää markkinat vain edistävät niiden rapautumista ja lopulta katoamista. Vaikka markkinat näyttäytyvät-

kin keinona sopeutua viileän asiallisesti ihmisluonnon heikkouksiin, ne voivat hyvinkin muodostaa osan itse ongelmasta. (Bowles 1991, 11–13)

KUINKA MARKKINAT TOIMIVAT DEMOKRATIAA VASTAAN

On käsittämätöntä, miten markkinoiden vapauttamisen kuvitellaan edelleen lisäävän demokratiaa, ottaen huomioon se musertava todistusaineisto, joka on syntynyt markkinatalouden riistettyä viimeisimmän voittokulkunsa aikana ennennäkemättömän suurelta osalta maailman väestöä mahdollisuuden osallistua politiikkaan. Taloudellista demokratiaa ei edistetä antamalla monikansallisille sijoitusyhtiöille työskentelevien 30-vuotiaiden taloustieteen maistereiden päättäen valuutta-, arvopaperi- ja osakekaupoillaan niiden miljardien kolmannen maailman valtioissa asuvien tavallisten ihmisten, jotka raataavat enemmän kuin vaaleissa valitut poliittiset johtajansa, toimeentulosta.

Ensinnäkin markkinat eivät suinkaan edistä demokratian kannalta elintärkeitä inhimillisiä piirteitä, vaan vievät niiltä perustan. Kuten Bowles toteaa:

Mikäli arvostamme demokraattista hallintoa, on järkeenkäypää suosia instituutioita, jotka edistävät demokraattisiin instituutioihin luottavien ihmisten kehittymistä ja auttavat heitä vaikuttamaan demokraattisessa ympäristössä. Useimmat aiheeseen perehtyneet pitävät olennaisina kykyä käsitellä ja välittää eteenpäin monimutkaista informaatiota, kykyä tehdä kollektiivisia päätöksiä sekä kykyä tuntea empatiaa ja solidaarisuutta toisia kohtaan. Kuten on tullut ilmeiseksi, markkinat saattavat hyvinkin muodostaa vihamielisen ympäristön näiden piirteiden kehittymiselle. Solidaarisuus kukoistaa silloin, kun taloudelliset suhteet ovat pitkäjänteisiä ja henkilökohtaisia – eivät hetkellisiä ja kasvottomia – ja kun toisista huolehtiminen muodostaa oleellisen osan taloudellista elämää ohjaavista instituutioista. Markkinat

eivät juurikaan edistä modernin demokraattisen kansalaisen tarvitsemia monimutkaisia päätöksenteko- ja informaationkäsittelytaitoja. (Bowles 1991, 16)

Toiseksi, rikkaat hyötyvät tavallisesti köyhiä enemmän vapaassa markkinataloudessa tehdyistä vaihtotapahtumista jopa tilanteessa, jossa markkinoilla on kilpailua. Talouden vapauttaminen johtaa taloudellisen vaurauden kasaantumiseen, joka puolestaan johtaa epäsuorasti poliittisen vallan keskittymiseen sellaisissa poliittisissa järjestelmissä, joissa rahalla voidaan ostaa etuuksia. [12] He, jotka pettävät itseään (ja muita) kuvittelemalla, että markkinat vaalivat demokratiaa, keskittyvät vain toissijaisiin vaikutuksiin. He jättävät huomiotta sen yksinkertaisen totuuden, että markkinat tavallisesti kärjistävät tuloeroja ja taloudellisen vallan epätasa-arvoista jakoa. Markkinoiden leviäminen voi kieltämättä viedä vallan perinteisiltä auktoriteeteilta, mutta tämä ei tarkoita sitä, että markkinat tasaisivat vallanjakoa tai edistäisivät demokratiaa. Demokratia ei edisty mikäli vain korvaamme aikaisemmat taloudellisen demokratian tiellä olleet esteet uusilla vaikutusvaltaisimmilla esteillä, kuten monikansallisten yhtiöiden ja pankkien toimitusjohtajilla, Maailmanpankin ja IMF:n uusilla globaaleilla mandariineilla sekä NAFTA:n (Pohjois-Amerikan vapaakauppasopimus) ja WTO:n (Maailman kauppajärjestö) oikeustuomioistuinten komissioilla, jotka itse asiassa välttelevät edeltäjiään tehokkaammin kansan painostusta. [13]

Markkinoiden demokratiaa edistävän luonteen teoria on suosittu, sillä se perustuu modernin Euroopan historian vallitsevaan tulkintaan, jonka mukaan markkinoiden ja poliittisen demokratian samanaikainen leviäminen johtui ensin mainitun vaikutuksesta jälkimmäiseen. Se, että kenties koko inhimillisen historian tungettelevin yhteiskunnallinen instituutio poisti vanhat, esikapitalistiset esteet demokratian tieltä ei yllätä ketään. Olennainen kysymys ei ole kuitenkaan se, rapauttiko kapitalismi vanhoja alistavia rakenteita – minkä se tietenkin teki – vaan se, tukevatko vai heikentävätkö markkinoiden luomat uudet taloudellisen vallan periaatteet demokraattisia pyrkimyksiä. Suhtaudun epäilevästi siihen valtavirtaa edustavien tulkintojen suosimaan käsitykseen, jonka mukaan meidän tulisi kiittää markkinoita eurooppalaisen demokratian noususta. Tämä tulkinta vie kunnian kaikilta niiltä eurooppalaisilta, jotka taistelivat 1600-, 1700- ja 1800-luvuilla monarkkien ja

feodaaliherrojen valtaa vastaan, niiltä jotka taistelivat yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden puolesta 1800- ja 1900-luvuilla ja niiltä, jotka taistelivat fasismia vastaan 1900-luvulla. Tyrmätäkseni kunnolla teesin, jonka mukaan kaikki demokratiassa tapahtuneet edistysaskeleet ovat markkinatalouden ansiota, ajautuisin harhaan tämän tekstin varsinaisesta aiheesta, enkä sitä rajallisen historiallisen tietämykseni vuoksi voisikaan tehdä.

KAUPALLISET ARVOT VAI TASAVERTAINEN YHTEISTYÖ

Ihmissuhteiden kaupallistumista on pidetty vastenmielisenä aina kaupankäynnin alusta alkaen. Edmund Burke arvioi markkinoiden leviämistä 1700-luvulla seuraavalla tavalla: ”Ritarillisuuden aika on mennyt. Elämme sofistien, talousmiesten ja laskelmoijien aikaa; Euroopan kunnia on kadonnut ikuisiksi ajoiksi” (lainattu teoksesta Arrow 1997, 757). Thomas Carlyle (1847, 235) varoitti: ”Tässä maailmassa ei ole koskaan aikaisemmin muodostettu suhteita ihmisten välillä pelkän käteismaksun perusteella. Jos laissez-fairen, kilpailun sekä kysynnän ja tarjonnan lain filosofia onnistuu jossain vaiheessa nousemaan inhimillisten suhteiden perustaksi, on sen loppu lähellä.” Karl Marx valitti toistuvasti kritisoidessaan kapitalismia, kuinka markkinat muuttavat vähitellen kaiken tavaraksi ja kuinka tämä prosessi kalvaa sosiaalisia arvoja ja hävittää yhteisöjä.

Lopulta tuli aika, jolloin kaikki se, mitä ennen oli pidetty mahdottomana myydä, joutui vaihdon ja kaupustelun esineeksi ja myytiin. Tänä aikana muuttuivat kauppatavaroiksi sellaisetkin hyödykkeet, joita siihen saakka oli jaettu mutta ei koskaan vaihdettu, annettu mutta ei koskaan myyty, hankittu mutta ei koskaan ostettu: hyve, rakkaus, vakaumus, tieto, omatunto jne. sanalla sanoen kaikki oli kaupan. Tämä aika on yleisen korruption, kaikkialle ulottuvan kaupallisuuden aikaa... (Marx 1971, 1. luku, §1)

Lähiaikoina Robert Kuttner (1997) on harmitellut sitä, kuinka työmarkkinat muuttuvat entistä enemmän markkinoiden kaltaisiksi:

Ihmiset pitävät usein työtä identiteetin ja toimeentulon keskeisenä lähteenä, tärkeänä (tai inhottuna) suhteena, ja joskus jopa kutsumuksena. Leikkaukset, ulkoistamiset, lainapääomalla rahoitetut yritysostot, uudelleensijoittamiset ja määräaikaiset työsuhteet muuttavat työmarkkinoita hyödykemarkkinoiksi, joilla kuluttajat – työnantajat – voivat ostaa työvoimaa juuri siksi ajaksi kun sitä tarvitsevat.

Margaret Jane Radin (1996) on puolestaan esittänyt, että kaiken aktiviteetin alistaminen tavaraksi loukkaa syvästi meitä kaikkia. Hänen kirjansa herätti siinä määrin huomiota, että itse Kenneth Arrow vastasi siihen *Journal of Economic Literature*ssa (kesäkuu 1997) julkaistussa kirja-arviossaan toteamalla Radinin ajatusten edustavan ”taloudellisen ajattelun vanhakantaista kritiikkiä”. Radinin huolenaiheet ja korjausehdotukset ovat kuitenkin Arrowin mukaan hämmästyttävän maltillisia:

Hänen päämääränsä muistuttavat 1900-luvulla eläneiden kriitikoiden ajatuksia, mutta myös eroavat niistä jossain määrin. Vanhat kriitikot olivat ensisijaisesti huolestuneita yhteiskunnallisista suhteista, sillä markkinat alkoivat sekä teoriassa että käytännössä korvata kaikkia yhteiskunnallisia suhteita. Radin kirjoittaa kuitenkin individualistisemmassa hengessä. Hän on huolissaan siitä, miten markkinat alkavat määrätä henkilökohtaisen identiteetin kannalta tärkeitä tekoja. ... 'Epätäydellisen kaupallistamisen' ajatus muodostaa hänen lähestymistapansa perustan. Sen mukaan tietyt osto- ja myyntitapahtumat ovat välttämättömiä, mutta niitä täytyy tavalla tai toisella rajoittaa. (Arrow 1997, 758)

Arrow vastaa Radinin huolenaiheisiin ja korjausehdotuksiin tylästi: ”Markkinat eivät ole asia johon ihmiset astuvat sisään. Nurkkapistetasapaino on täysin odotettava lopputulos jopa täydellisen yhteismitallisuuden ja siirtyvyyden vallitessa.” (Arrow 1997, 761)

Ei ole kuitenkaan totta, että yksilöt voisivat valita, osallistuvatko he markkinoihin vai eivät. Kuka tahansa voi tietenkin ryhtyä hylkiöksi, mutta jos kerran taloudellisen yhteistyön tuloksista on mahdollista nauttia vain osallistumalla markkinoihin, tämän päätöksen seuraukset ovat vakavat. Kuinka moni markkinataloudessa

elävistä ihmisistä aikoo kieltäytyä ostamasta ja myymästä? Vanhakantainen ja mielestäni huomionarvoisempi markkinatalouden kritiikki muodostaa vastalauseen sellaiselle taloudellisen yhteistyön organisoinnille, joka ei ole vain henkilökohtaisesti vastenmielistä ja alentavaa – ja siten ryöstää meiltä persoonamme, kuten Radin toteaa – vaan myös tekee sosiaalisista suhteista tarpeettomalla tavalla katkeria. Tällainen kritiikki vetoaa ihmisiin, jotta he tulisivat järkiinsä ja osallistuisivat pyrkimykseen organisoida taloudellinen yhteistyömme eri tavalla. Arrowin luulisi ymmärtävän, etteivät markkinat edellytä yksilöllistä vaan yhteiskunnallista valintaa; aivan kuten kaikki muutkin yhteiskunnalliset instituutiot ne jakavat kannusteita, jotka tukevat tietynlaista ja estävät toisenlaista käyttäytymistä. Pohjimmiltaan kaikki taloudelliset instituutiot toimivat alentamalla tietynlaisiin taloudellisiin toimiin liittyviä transaktiokustannuksia. Markkinat kyllä vähentävät yksilöiden välisen osto- ja myyntitilanteiden transaktiokustannuksia, kuten yllä tuli ilmi, mutta asettavat suunnattomia transaktiokustannuksia ulkopuolisille tahoille, jotka pyrkivät ilmaisemaan yhteisiä etujaan. Toisin sanottuna markkinat suosivat kahden osapuolen välisiä yksittäisiä neuvottelutilanteita ja kaihtavat useampien osapuolien välisiä neuvottelutilanteita, mikä johtaa tietenkin näiden neuvottelutilanteiden toimimattomuuteen. Lisäksi markkinat tukevat pahantahtoisia ja vihamielisiä kanssakäymisen muotoja ja vaikuttavat kunnioittavia ja empaattisia kanssakäymisen muotoja vastaan. Tästä syystä niiden haitalliset vaikutukset inhimillisille suhteille eivät ole missään mielessä vähäpätöiset.

YHTEENVETO

Ulkoisten vaikutusten aiheuttamat kustannukset resurssien jaossa ovat merkittävät. Haaveet kohtuullisen tarkkojen haittaverojen luomiseksi ovat todennäköisesti pelkkiä toiveunia. Markkinahinnat erkaantuvat entisestään erilaisten mahdollisten yhteiskunnallisten valintojen todellisista kustannuksista, sillä yksittäisten kuluttajien mieltymykset ovat jossain määrin sisäsyntyisiä. Toisin sanottuna ihmiset muuttavat rationaalisesti toimiessaan halujaan vastaamaan markkinajärjestelmään sisältyviä merkittäviä institutionaalisia painotuksia. Myös tehokkuus kärsii kilpailun vähentyessä todellisilla markkinoilla, eikä minkäänlaisia merkittäviä kartellien vastaisia lainsäädäntöjä tai sääntelyjä ole odotettavissa. Taloudellisen sääntelyn, suhdannevaihteluita tasapainottavan talouspolitiikan ja teollisuuspolitiikan ollessa pois muodista markkinoiden epätasapainosta aiheutuvat menetykset kasvavat entisestään. Tiivistettynä: näkymätön jalkapohja vahvistuu ja näkymätön käsi heikkenee päivä päivältä uuden vuosituhaten koittaessa. Samaan aikaan taloudellinen ja poliittinen demokratia rapautuvat markkinoilla tapahtuvien vaihtotilanteiden vahvistaessa niitä, jotka ovat muihin nähden suhteellisen hyväosaisia. Niin ikään markkinajärjestelmään sisäisesti kuuluvat epäsosiaaliset painotukset ja kannusteet repivät edelleen kappaleiksi niitä heiveröisiä siteitä, jotka vielä sitovat meitä toisiimme.

VIITTEET

1. Terävöittäkseni debattia olen myös peräänkuuluttanut markkinaratkaisujen korvaamista paremmilla ratkaisuilla. En suinkaan tarkoita sitä, että markkinoita tulisi korvata välittömästi. Olen täysin tietoinen siitä, että markkinatalouden lainalaisuuksia noudattava talous on taloudellisen toiminnan perusta varmasti vielä pitkään tulevaisuudessa. Tarkoitan, etten usko markkinoiden tarjoavan todellista ihanteellista taloutta – toisin sanoen pitkän tähtäimen tavoitteena tulisi olla markkinoiden korvaaminen jonkinlaisella demokraattisella suunnitelmalla.
2. Pareto-optimalisuus tarkoittaa tilannetta, jossa kenenkään asemaa ei voida parantaa huonontamatta jonkun muun asemaa.
3. Julkisille hyödykkeille on ominaista se, ettei ketään voi estää käyttämästä niitä. Täten jokainen julkisen hyödykkeen mahdollinen ostaja markkinapaikalla toivoo, että mahdollisimman moni ostaisi sen jo, koska täten pääsee nauttimaan hyödykkeestä joutumatta itse maksajaksi. Tai päinvastoin: julkista hyödykettä ostaessa saattaa tulla hyväksikäytetyksi muiden vapaamatkustajien toimesta. Tämä vapaamatkustaja-ongelma vaikeuttaa julkisten hyödykkeiden kysynnän osoittamista markkinapaikalla.
4. Hold-out -ongelmalla viitataan tilanteeseen, jossa myyjien kannattaa odottaa ja antaa muiden myydä ensin, koska silloin heidän neuvotteluasemansa suhteessa ostajaan paranevat. Kuvitellaan esimerkiksi tilanne, jossa tietyn maa-alueen arvo kokonaisuutena on rakennuttajalle suurempi kuin sen muodostamien yksittäisten tonttien arvot laskettuna yhteen. Jos kaikki tontinomistajat myyvät

tonttinsa rakennuttajalle samanaikaisesti, he saavat niistä yksittäisen tontin senhetkisen hinnan. Mutta jos tontinomistajat myyvätkin peräjälkeen, mitä myöhemmin onnistuu tonttinsa myymään, sitä paremmat neuvotteluasemat omaa suhteessa ostajaan, ja sitä paremman hinnan saa tontistaan. Näin tällaisessa tilanteessa myyjinä toimiville yksittäisille osa-omistajille on suuret kannustimet yrittää viivyttää myyntiä mahdollisimman pitkään. Suom. huom.

5. Yrityksen konfliktiteorian kehittäneet poliittiset taloustieteilijät joutuivat korjaamaan vastaavanlaisen väärinkäsityksen työmarkkinoista. Voiton maksimointi edellyttää, että työnantajien on valittava tehotonta teknologiaa, jos se edistää työnantajan neuvotteluasemaa riittävästi – vaikka työmarkkinat olisivatkin täydellisen kilpaillut. Toisin sanoen, vaikka työmarkkinoista tehtäisiin täydellisen kilpaillut, uusien teknologioiden valintaan ja hylkäämiseen liittyvä yhteiskunnallisesti haitallinen käyttäytyminen ei häviä.
6. On tärkeää huomata, että vaikutuksen suuruus yksittäistä ulkopuolista tahoa kohtaan verrattuna ostajan ja myyjän vastaaviin ei ole olennainen kysymys. Vaikutukset yksittäisiin ulkopuolisiin tahoihin ovat lähes poikkeuksetta pieniä verrattuna omistajien ja myyjien kokemuksiin. Oleellista on verrata kaikkien ulkopuolisten tahojen kokemien vaikutusten summaa ostajan ja myyjän kokemuksiin – näin saadaan selville, heikentävätkö ulkoisvaikutukset resurssien kohdentumista merkittävästi. Vuonna 1998 julkaistussa selvityksessä The Center for Technology Assessment arvioi, että jos ulkoisvaikutukset lasketaan mukaan, Yhdysvalloissa kulutetun bensiinigallon (3,785 litraa) todellinen sosiaalinen kustannus (social cost) saattoi olla niinkin korkea kuin 15 dollaria. Selvityksen julkaisun aikoihin maksoin eteläisessä Marylandissa bensiinistä 1,50 dollaria gallonaa kohden, ja hintaan sisältyi raskaita veroja. Ilmiselvästi verotus ei ollut riittävän raskasta!
7. Ehdotan mielelläni seuraavaa vaihtokauppaa kaikille ympäristönsuojelijoille, jotka puolustavat vapaampia markkinoita ympäristöongelmien ratkaisuvälineenä: myönnyn osaltani hyväksymään, ettei valtion korjaustoimenpiteitä tarvita, jos saasteilla on vain yksittäinen uhri ja jos he puolestaan luopuvat valtio-ohjauksen vastustuksesta tapauksissa, joissa uhreja on useampi kuin yksi.

8. Kilpailuissa markkinavuorovaikutustilanteissa tehokkuus ei riipu siitä, tietävätkö ostajat mitään tavarantoimittajille koituvista kustannuksista, tai kauppiat ostajille koituvista hyödyistä. Tämä johtuu siitä, että niin ostajat kuin myyjätkin ovat hinnanottajia. Coasen tarkastelemassa tilanteessa ei kuitenkaan edes ole markkinoita, sillä kumpikaan osa-puoli ei ole hinnanottaja. Yksittäinen saastuttaja ja yksittäinen uhri käyvät neuvotteluja, joissa sillä, mitä kumpikin osa-puoli arvioi toisen osapuolen marginaalihyödyksi tai vahinkojen funktioksi, on huomattava vaikutus todennäköisiin lopputuloksiin. Kun omaisuus oikeudet omaavan osapuolen vahinkojen funktio on tuntematon toiselle osapuolelle, hyötyy hän huomattavasti oman tilanteensa esittämisestä vääristyneesti. Lisäksi neuvottelujen oletettavissa oleva tulos on kaukana saastutuksen tehokkaasta tasosta. Coasen ehdoton oletus siitä, että molemmat osa-puolet nojaavat päätöksissään täydelliseen tietoon toisen osapuolen tilanteesta ylittää huomattavasti perinteisen oletuksen markkinatoimijoiden tietämyksen tasosta. Yleensä oletetaan, että markkinavaihtoon osallistuvilla on täydellinen tieto omista kustannuksistaan ja saavutettavissaan olevista eduista. Oletus siitä, että molemmat osapuolet omaisivat markkinavuorovaikutustilanteen toisesta osa-puolesta vastaavasti täyden tietämyksen, on huomattavasti epäuskottavampi (kts. Hahnel & Sheeran 2009, ”Misinterpreting the Coase Theorem”).
9. Alkuperäinen ilmaus *damage “contingent valuation” surveys*.
10. Alkuperäinen ilmaus *hedonic regression studies*.
11. Niin finanssi- kuin markkinointialatkaan eivät ole aloja, joissa mittakaavasta saavutettavat edut johtaisivat suurten yritysten pilkkomisen kannattamattomuuteen. Vain aidot tekniset suurtuotannon alat tuottavat tehokkuushyötyjä kun markkinoiden annetaan pysyä ei-kilpailtuina.
12. Ks. luku 3 teoksessa Hahnel 2002; liite B teoksessa Hahnel 1999 ja Hahnel 2006, jotka tarjoavat yksinkertaisia malleja, joilla on mahdollista osoittaa miksi ja miten jo alunperin hyväosaisemmat tavallisesti onnistuvat kaappaamaan leijonanosan taloudellisissa vaihtotilanteissa lisätyn tehokkuuden suomista voitoista jopa tilanteessa, jossa markkinoilla on kilpailua.

13. Ennen kuin eurooppalaiset saapuivat läntiselle pallonpuoliskolle, eräät vaikutusvaltaiset alkuperäiskansat ja heidän muodostamat valtionsa sortivat heikompiin. Vaikkakin eurooppalaisten toteuttama kolonisaatio poisti joidenkin kansojen itsemääräämisen tiellä olleita aikaisempia esteitä heikentämällä heidän aikaisempia sortajiaan, en tiedä yhtäkään esimerkkiä, jossa alkuperäiskansan suvereniteetti olisi loppujen lopuksi kasvanut eurooppalaisten valloitusten tuloksena. Mielestäni analogia kolonisaatiosta on osuva ja antaa meille osviittaa siihen, miten arvioida markkinoiden leviämisen ”vapauttavia” vaikutuksia perinteisten yhteiskuntien sorrettujen kohdalla.

LÄHTEET

- Albert, Michael & Hahnel, Robin. *Quiet Revolution in Welfare Economics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1990.
- Albert, Michael & Hahnel, Robin. *The Political Economy of Participatory Economics*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1991a.
- Albert, Michael & Hahnel, Robin. *Looking Forward: Participatory Economics for the Twenty First Century*. Boston, MA: South End Press, 1991b.
- Albert, Michael & Hahnel, Robin. "Socialism As It Was Always Meant To Be." *Review of Radical Political Economics* 24, 3&4 (1992a): 46-66.
- Albert, Michael & Hahnel, Robin. "Participatory Planning." *Science & Society* 56 1 (1992b): 39-59.
- Albert, Michael & Hahnel, Robin. "In Defense of Participatory Economics." *Science & Society* 66, 1 (2002): 7-22.
- Arrow, Kenneth. "Invaluable Goods." *Journal of Economic Literature* XXV (Kesäkuu 1997): 757-65.
- Bowles, Samuel. "What Markets Can and Cannot Do." *Challenge* (Heinäkuu/Elokuu 1991): 11-16.
- Carlyle, Thomas. *Past and Present*. London: Chapman and Hall, 1847.
- Coase, Ronald. "The Problem of Social Cost." *Journal of Law and Economics* III (Lokakuu 1960): 1-44.

- Danaher, Kevin & Mark, Jason. *Insurrection: Citizen Challenges to Corporate Power*. New York, NY: Routledge, 2003.
- D'Arge, Ralph & Hunt, E.K. "Environmental Pollution, Externalities and Conventional Economic Wisdom: A Critique." *Environmental Affairs* 1 (1971): 266–86.
- D'Arge, Ralph & Hunt, E.K. "On Lemmings and Other Acquisitive Animals: Propositions on Consumption." *Journal of Economic Issues* 7, 2 (1973): 337–53.
- Eberle, W. David & Hayden, F. Gregory. "Critique of Contingent Valuation and Travel Cost Methods for Valuing Natural Resources and Ecosystems." *Journal of Economic Issues* 25, 3 (1991): 649–87.
- Estrin, Saul & Miller, David. "A Case for Market Socialism: What Does It Mean? Why Should We Favor It?" Teoksessa *Why Market Socialism? Voices from Dissent*, toim. Frank Roosevelt & David Belkin. Armonk, NY: ME Sharpe, 1994.
- Hahnel, Robin. *Panic Rules! Everything You Need to Know About the Global Economy*. Cambridge, MA: South End Press, 1999.
- Hahnel, Robin. "Endogenous Preferences: The Institutional Connection." Teoksessa *Crossing the Mainstream: Ethical and Methodological Issues in Economics*, toim. Amitava Dutt & Kenneth Jameson. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2001: 315–31.
- Hahnel, Robin. *The ABCs of Political Economy: A Modern Approach*. London: Pluto Press, 2002.
- Hahnel, Robin. "Economic Justice." *Review of Radical Political Economics* 37, 2 (2004): 131–54.
- Hahnel, Robin. *Economic Justice and Democracy*. New York, NY: Routledge, 2005.
- Hahnel, Robin. "Exploitation: A Modern Approach." *The Review of Radical Political Economics* 38, 2 (2006): 175–92.
- Hahnel, Robin & Sheeran, Kristen. "Misinterpreting the Coase Theorem." *Journal of Economic Issues* 43, 1 (2009): 215–238.

- Hartmann, Thomas. *Unequal Protection*. New York, NY: Rodale Press, 2002.
- Hayden, Gregory F. "Integration of Social Indicators into Holistic Geobased Models." *Journal of Economic Issues* 17, 2 (1983): 325–35.
- Hayden, Gregory F. "Values, Beliefs and Attitudes in a Social Fabric Matrix." *Journal of Economic Issues* 22, 2 (1988): 415–27.
- Hayden, Gregory F. *Policymaking for a Good Society: The Social Fabric Matrix Approach to Policy Analysis and Program Evaluation*. New York, NY: Springer, 2006.
- Hunt, E.K. "A Radical Critique of Welfare Economics." *Teoksessa Growth, Profits, and Property*, toim. Ed Nell. Cambridge: Cambridge University Press, 1980: 239–49.
- Kapp, William K. *The Social Costs of Private Enterprise*. New York, NY: Schocken Books, 1950.
- Kuttner, Robert. *Everything for Sale: The Virtues and Limits of Markets*. New York, NY: Alfred Knopf, 1997.
- Leijonhufvud, Axel. "Keynes and the Keynesians: A Suggested Interpretation." *American Economic Review* 57, 2 (May 1967): 401–10.
- Leijonhufvud, Axel. *On Keynesian Economics and the Economics of Keynes: A Study in Monetary Theory*. New York, NY: Oxford University Press, 1968.
- Marx, Karl. *The Poverty of Philosophy*. Moscow: Progress Publishers, 1955. (Julkaistu alunperin Pariisissa ja Brysselissä ranskaksi 1847.)
- Munkirs, John. *The Transformation of American Capitalism*. Armonk, NY: M.E. Sharpe, 1985.
- Pryor, Frederick. "New Trends in the Industrial Concentration." *Review of Industrial Organization* 18, 3 (2001): 301–26.

Radin, Margaret Jane. *Contested Commodities*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996.